

שיטת רשב"ם בסוגיית רצופות

חזקי אברהמי

- א. מבוא
- ב. מהלך הסוגיה לפי פירוש הרשב"ם
- ג. דיון בדעת רב הונא
- ד. סיכום

א. מבוא

המשנה הראשונה בפרק 'חזקת הבתים' קובעת שעל מנת לזכות בחזקה על קרקע יש לשבת בה שלוש שנים. רב הונא בסוגייתנו מחדש ששלוש שנים אלו נדרשות להיות רצופות. על בסיס דבריו התעורר דיון בגמרא ביחס לחזקת בתים, וביחס לדרך שבה ניתן להביא ראיה על שהייה בבתים בלילות. בסוגיה מורכבת זו נתחבטו רבותינו הראשונים.

התייחודה סוגייתנו בביאורו של פרשן חדש – זאת הסוגיה הראשונה שבה מתחלף פירושו של רש"י בפירושו של נכדו – רבי שמואל בן מאיר, הרשב"ם. במאמר זה נתהלך בסוגיה לאורו של רשב"ם, נעלה מספר אפשרויות להבנת דבריו, ולבסוף נציע קריאה חדשה בפירושו, המציגה את הסוגיה באור חדש.

ב. מהלך הסוגיה לפי פירוש הרשב"ם

הגמרא פותחת בחידוש על דברי המשנה:

אמר רב הונא: שלש שנים שאמרו, והוא שאכלן רצופות.

(בבא בתרא כט, א)

רב הונא מחדש שאותן שלוש שנים שעליהן דובר במשנה, הן כאשר "אכלן רצופות". הרשב"ם מסביר מה פירוש דבריו ומה הסיבה לכך:

אבל אם הניחה שנה שניה ואחר כך אכלה שתי שנים שלישיית ורביעית מצי אמר בעל השדה האי דלא מחאי לך היינו משום דאוברת לה שנה שניה דגלית אדעתך דלאו דידך הואי והלכך לא זרעת אותה.

(רשב"ם כט, א ד"ה שאכלן)

הרשב"ם מסביר שבמקרה שבו מניח המחזיק את השדה לשנה באמצע שנות החזקה ולא אוכל פירות, אין חזקה. מהמשך הגמרא עולה שמצב כזה נקרא שנים "מפוזרות", ורב הונא בא לחדש שלא עליו מדברת המשנה, ועל ידי אכילה כזו לא נוצרת חזקה¹.

ב.1. הקושיה מבתים

הגמרא מקשה על רב הונא – אומנם בשדה אפשר שתהיה אכילת שלוש שנים רצופות, אך המשנה כתבה שיש חזקת שלוש שנים גם בבתים, והרי בבתים אין אפשרות לדעת על מגורי אדם בלילות! הקושיה אינה מובנת, שהרי לכאורה גם ללא דברי רב הונא הייתה בעיה ליצור חזקת שלוש שנים כאשר אין אפשרות לאמת את ישיבת הלילות.

מסביר הרשב"ם:

אבל בתים שדרך לדור בהן בלילה והוא אין יכול להביא עדים שראוהו דר אף בלילות וכיון דלית ליה סהדי על הלילות הוו להו מפוזרות, ואם איתא לדרב הונא הא מצי אידך למיטען אני ראיתי שלא היית דר בלילות ולכך לא חשתי למחות דגלית אדעתך דלאו דידך הואי ואמאי הואי חזקה.

(רשב"ם כט, א ד"ה בליליא)

לולא דברי רב הונא, ניתן היה ליצור חזקה על בית על ידי ישיבה של משך כולל השווה לשלוש שנים מלאות והבאת עדים על כך. לפיכך יוכל המחזיק להביא עדים על ישיבת שש שנים בבית, ובכך תעלה לו החזקה. אך לפי רב הונא, ישיבה כזו לא תועיל שכן היא ישיבה לא רצופה – שהרי אין כל ראיה שישב בלילות, ויכול המרא קמא לטעון שכיון שלא ישב המחזיק בלילות, הוא לא ראה סיבה למחות.

למדנו מדברי רב הונא שחזקה באופן לא רציף בטלה, ויש לברר מה בדיוק גורם לביטול החזקה. ניתן להעלות שתי אפשרויות:

1. החזקה בטלה כאשר המרא קמא מתרץ את אי מחאתו בכך שידע כי המחזיק לא נמצא בקרקע בלילות.
2. ישיבתו הבעייתית של המחזיק, ללא רציפות בישיבה (גם אם המרא קמא אינו טוען שלא חש למחות), אינה יוצרת חזקה מלכתחילה.

הנפקא מינה היא במקרה שבו אדם ישב בקרקע באופן לא רציף שלוש שנים, אך אין המרא קמא טוען זאת. ננסה לברר את התשובה לשאלה זו, לפי פירושי הרשב"ם להמשך הסוגיה.

1. בהמשך, הגמרא מצמצמת את דברי רב הונא ואומרת שאף הוא מודה ב'אתרא דמוברי באגי' – כלומר במקום בו דרך העולם היא להוביר את השדה שנה אחת על מנת לא להכחיש הקרקע. במקום כזה החזקה כדרך העולם מועילה. רשב"ם שם מוסיף שבכל זאת שנות ההוברה אינן נמנות כחלק משלוש שנות החזקה – אלא תידרשנה שש שנים כדי לקבל חזקה על שדה מעין זו.

ב.2. תירוצי אביי ורבא ודברי מר זוטרא

אביי ורבא באים שניהם לתרץ את הקושיה על רב הונא, על ידי נטרול הנחת היסוד שלא יכולים להיות עדים על החזקה בלילה. אביי מתרץ שיש שכנים שיכולים להעיד גם על הלילות. רבא מעלה אפשרות של שוכרים, המעידים על שהותם בבית שלוש שנים.

הרשב"ם מסביר את דברי אביי:

ואם יטעון ויאמר אייתי לי סהדי דדיירת ביה ביממא ובליליא יוכלו להעיד לו ומיהו אנן לא טענינן ליה כדמפרש בסמוך.

(רשב"ם כט, א ד"ה שיכבי)

הרשב"ם מסביר שאם המרא קמא יטען כנגד המחזיק ויאמר שעליו להביא עדי יום ולילה – יהיו לו עדים שיוכלו להעיד למענו. כך מתורצת הקושיה על רב הונא. המשנה יכולה להסתדר עם דבריו – חזקת שלוש שנים מתקיימת בצורה רצופה (ובלי הפסקות בלילה) כאשר יש שכנים, עדי לילה. הרשב"ם גם מוסיף כאן הסתייגות – רק אם המערער טוען כנגדו ודורש עדים – הוא אכן צריך להביא עדי יום ולילה.

לאחר דברי אביי ורבא, מובאים דברי מר זוטרא בגמרא:

אמר מר זוטרא: אי טעין ואמר: ליתו תרי סהדי לאסהודי ליה דדר ביה תלת שני ביממא ובליליא, טענתיה טענה.

הרשב"ם מסביר שבדברי אביי ורבא לגבי רצופות, הם קבעו שיש להביא עדות על הלילות, בנוסף לעדות על הימים, רק כאשר המערער טוען שהסיבה שלא מחה היא ידיעתו שהמחזיק לא שהה בקרקע בלילות. אם המערער לא טוען טענה זו, יספיקו עדי יום, ואנו נניח שהמחזיק מן הסתם דר גם בלילה.

אך צריך ביאור מה היחס בין חידושו של מר זוטרא לבין דברי רב הונא. נראה מהרשב"ם שדברי מר זוטרא היא הנחת היסוד של אביי ורבא: "ומיהו אנן לא טענינן ליה, כדמפרש בסמוך". אם כן, מדוע מר זוטרא חוזר על הנחת היסוד הזה? מנגד, הרשב"ם מסביר שדברי מר זוטרא עומדים בפני עצמם, וכן הוא נוקט "דפשיטא ליה למר זוטרא" – משמע שלא לכל הדברים פשוטים.

שאלה נוספת שעולה היא – אם באמת כל המקרה כאן הוא רק כאשר המערער טוען, מדוע קשה על רב הונא מחזקת הבתים? הרי בקלות אפשר להעמיד את המשנה במקרה שהמערער לא טען כנגדו – וכך ברור שתהיה חזקת שלוש שנים! אפשר היה לנסות ולתרץ שדברי מר זוטרא הם תירוץ נוסף לרב הונא, אך מדברי הרשב"ם ברור שאין הדברים כך – הוא מעמיד את כל דברי האמוראים לעיל במקרה שטען – ואילו סבר רשב"ם שדברי מר זוטרא הם תירוץ נפרד, לא היה נאלץ להעמיד גם את דברי אביי ורבא על פי דבריו.

ב.3. הודאת מר זוטרא

הגמרא ממשיכה:

ומודי מר זוטרא, ברוכלין המחזירין בעיירות, דאע"ג דלא טען – טענינן ליה
אנן.

רשב"ם (ד"ה הכי גרסינן) מסביר שמר זוטרא מודה במקרה שבו המערער הוא רוכל המסתובב בעיירות, ואינו שוהה זמן רב בעיר שבה שוכן הבית. במקרה הזה, על אף שהמערער לא טוען טענת ברי, בית הדין טוען לו טענת שמא: ייתכן כי מאחר שהוא לא קבוע בעיר, הגיע המחזיק הזה והחזיק בבית שלו. בכל פעם שהמערער הגיע לעיר המחזיק יצא מהבית, כך שהמערער לא ידע במשך כל אותן שלוש שנים שהמחזיק התיישב שם, ולפיכך לא מחה. לא הייתה שום ישיבה ונראות כבעלים בפניו. אף על פי שעדים רגילים יעידו שבמקרה הזה הייתה ישיבת שלוש שנים רגילה, בית הדין יכריח את המחזיק להביא עדים שגר בבית הזה ברציפות, ולא יצא ממנו אפילו לילה אחד. מובן שכאן יש לבאר מדוע ברוכל בית הדין טוען, וזאת בניגוד למרא קמא שאינו רוכל, שזקוק לטענת ברי.

רשב"ם שולל גרסה אחרת שאנו פוגשים בדבריהם של ראשונים אחרים:

ול"ג ומודי רבא דהא לא איירי רבא לעיל אי טענינן ליה או טעין איהו לנפשיה
וכל מאי דתריץ רבא לעיל אליבא דרב הונא תריץ ואי גרסינן הכי הוה לן
למיגרס ומודה רב הונא.

(רשב"ם כט, ב ד"ה הכי גרסינן)

הרשב"ם מסביר שלפי פירושו לא ייתכן לגרוס "ומודי רבא", שהרי רבא לא עוסק בשאלה האם טוענים לו או שהוא טוען לעצמו. כל תירוצו של רבא הוא לדברי רב הונא. הרשב"ם מוכן לקבל גרסה שהמודה כאן הוא רב הונא, ולא מר זוטרא. אך על כל פנים, לשיטתו אי אפשר לומר שרבא הוא שמודה!

נסכם את השאלות שעולות ממהלך הגמרא:

- מה מפקיע את החזקה מאדם שלא הביא עדים – טענת המערער או חוסר העדים?
- מהו היחס בין דברי מר זוטרא לדברי האמוראים שלפניו – מה מר זוטרא מחדש על דבריהם?
- אם אביי ורבא מסכימים עם מר זוטרא, מדוע הגמרא לא העמידה את המשנה במקרה שבו לא טען (שמדברי מר זוטרא עולה שישנה חזקה במקרה כזה), אלא נדחת להציע את האוקמיתות של אביי ורבא?
- מה הסבר הדין המיוחד ברוכל?

ג. דיון בדעת רב הונא

שאלנו קודם: לפי רב הונא, האם כאשר המערער אינו טוען, אלא רק יכול היה לטעון, נוצרת חזקת שלוש שנים למחזיק?

השאלה הזו מקבילה למעשה לשאלה – האם בית הדין טוענים למרא קמא, אף אם אין הוא טוען בעצמו. כלומר, אם בעצם היכולת של המרא קמא לטעון (גם אם לא טען בפועל) בית דין מחייבים את המחזיק להביא עדי יום ולילה – הרי שהם טענו למרא קמא, אף שהוא לא טען.

מר זוטרא ענה על השאלה הזו בכירור – אין חיוב על המחזיק להביא עדי יום ולילה, אלא אם כן טען כנגדו המערער טענת ברי. אך, בדברי הרשב"ם בהסבר רב הונא אפשר להתלבט האם בית הדין טוענים למרא קמא, ודורשים מהמחזיק להביא עדי לילה, אף ללא טענה מפורשת מהמרא קמא. נעיין שוב בדברים:

ואם איתא לדרב הונא הא מצי אידך למיטען [=יכול המרא קמא לטעון, ח"א]
אני ראיתי שלא היית דר בלילות ולכך לא חשתי למחות דגלית אדעתך דלאו
דידך הואי ואמאי הואי חזקה.

את המילים "ואמאי הואי חזקה" בדברי הרשב"ם אפשר להבין לפי שתי האפשרויות שהצענו, בהתאמה:

1. מצי אידך למיטען: "אני ראיתי [...] דלאו דידך הואי, ואמאי הואי חזקה?". לפי פיסוק זה בדברי הרשב"ם, התמיהה לגבי החזקה היא חלק מדברי המרא קמא. אם כן, היעלמות החזקה היא חלק מדבריו, ולולא דבריו הייתה חזקה.
2. מצי אידך למיטען: "אני ראיתי [...] דלאו דידך הואי" ואמאי הואי חזקה?". כאן התמיהה מוצגת כדברי הרשב"ם עצמו, המערער על עצם החזקה מאחר ש"מצי אידך למיטען" – ביכולתו של המערער לטעון, גם אם לא יעשה זאת בפועל, ויכולת זו בעצמה כבר פוגעת בחזקת המחזיק.

לא זאת בלבד, אלא שישנם מקומות אשר מהם ניתן להבין שלפי הרשב"ם יש מחלוקת בין רב הונא לבין מר זוטרא. כך לדוגמה: "וכל מאי דתריץ רבא לעיל אליבא דרב הונא תריץ ואי גרסינן הכי הוה לן למיגרס ומודה רב הונא". כלומר, כל דברי רבא הם לפי שיטת רב הונא, ולכן היה צורך לנקוט "מודה רב הונא". מכאן משמע שיש שתי שיטות: שיטת מר זוטרא ושיטת רב הונא, ורבא סובר כשיטתו של רב הונא. ניסוח נוסף בדברי הרשב"ם שאפשר להבין ממנו שיש בסוגיה שיטות שונות, הוא "אע"ג דסבירא למר זוטרא", ומוכח שלא הכל קיבלו את דעתו.

כאשר מוצגת לראשונה דעת מר זוטרא, מנסח הרשב"ם פירוש מבלבל מעט. נחזור לעיין בו:

מילתא באנפי נפשה היא דפשיטא ליה למר זוטרא דאע"ג דבעו כל הנך אמוראי לעיל ג' שנים רצופות אפ"ה אין מחייבין את המחזיק להביא עדים שיעידו בפירוש על כל הימים והלילות אלא יעידו סתם שראוהו דר ג' שנים ומסתמא אם דר בכית אף בלילות דר בו.

(רשב"ם כט, א ד"ה אמר)

לא כל כך ברור מה פירוש המילים "מילתא באנפי נפשא היא", הרי זו איננה סוגיה נפרדת! מר זוטרא מתייחס למקרה שעליו דיבר רב הונא – אדם שישב בבית שלוש שנים, והגיעו עדים רגילים שהעידו על הימים – ואנו מניחים שהוא דר שם גם בלילה.

אם כן, מהו היחס בין האמוראים בסוגיה? האם יש כאן כמה שיטות?

1. ג. הסבר (1): מר זוטרא חולק על רב הונא

אחת השאלות שהעלינו לעיל היא מדוע אין לתרץ שהמשנה האומרת שיש חזקה בבתיים, מדברת במקרה שהמערער לא טען. הוכחנו לעיל (פסקה 3.3.) שאי אפשר לומר שלפי דעת רשב"ם מר זוטרא מתרץ את קושיית רב הונא. על כן, נראה להסביר שהרשב"ם מסביר שדברי מר זוטרא הם "דבר בפני עצמו", כלומר אינם מתרצים את הקושיה על רב הונא, אלא הם שיטה החולקת עליה.

לפי רב הונא, עדי לילה הכרחיים ליצירת החזקה, ואף אם המרא קמא לא טען – טוענים עבורו. לכן, לשיטתו אי אפשר להעמיד את המשנה במקרה שהמרא קמא לא טען. גם כשהמרא קמא אינו טוען, על המחזיק להביא עדי לילה, ולפיכך הקשתה הגמרא על רב הונא – והרי בחזקת בתיים לא ניתן ליצור חזקה רצופה!

מר זוטרא חולק על רב הונא, וסובר שרק אם המרא קמא טען המחזיק יצטרך להביא עדים. פירוש המילים "דפשיטא ליה למר זוטרא", הוא שכל הדברים הללו הם דעתו של מר זוטרא בלבד, שחולק על רב הונא (וגם על אביו ורבא). את המילים "אפילו הכי אין מחייבין את המחזיק להביא עדים שיעידו בפירוש", צריך לשייך לדעתו של מר זוטרא, ולא לדברי שאר האמוראים המוזכרים. בניגוד לכל האמוראים לעיל, פשוט למר זוטרא שאין צורך להביא עדי יום ולילה בכל חזקת בתיים, אלא רק עדים שיעידו על הימים.

כך מובן גם הניסוח של הגמרא "ומודה מר זוטרא": במקרה של רוכל הוא מודה לרב הונא, האומר שגם אם לא טען המרא קמא כנגדו – בית הדין טוען, וממילא על המחזיק להביא עדי יום ולילה כבר מההתחלה.

ראיה נוספת להבנה זו עולה מלשון רשב"ם (ד"ה בליליא) בהסברו לרב הונא: "הא מצי אידך למיטען". נראה שאפשר לדייק שכבר כאשר יכול המערער לטעון טענה, גם אם לא

טען בפועל, המחזיק יצטרך להביא עדים. לפי רב הונא, היכולת של המערער לטעון היא זו שמפקיעה את החזקה. לעומת זאת, לפי מר זוטרא הכול תלוי אך ורק בטענת ברי בפועל של המרא קמא, ובהיעדרה – אין שום פגם בחזקה. ניתן להסביר את מחלוקתם כך שהסברה בדברי מר זוטרא היא שאף שעניין החזקה הוא נראות כבעלים, אפשר לקשר בין עדי היום לידיעה הכללית שבדרך כלל אנשים שגרים ביום בבית גרים בו גם בלילה. למעשה, אדם נראה כבעלים גם במגורים בבית רק ביום – משום שרוב העולם מניחים שהוא גר שם גם בלילה. רק במקרה שבו יש ערעור על ההנחה הכללית, משום שהמערער טוען טענת ברי שלא ראה את המחזיק בבית בלילות, יש צורך להוכיח שהייתה נראות כבעלים גם בלילה.

אך לפי רב הונא, לא מספיק האופן שבו נראים הדברים מבחוץ. ייתכן שהוא סובר שהמרכז בחזקה הוא הישיבה בבית עצמו, ללא קשר לאופן שבו היא נראה. המעשה עצמו, ההחזקה עצמה בבית, אמורה להיות מה שיוצר את החזקה – ואם אין הוכחה, אין החזקה קיימת מעיקרה.²

ג.א.1. קשיים בהסבר זה

אם כך נסביר את שיטת הרשב"ם בהבנת הגמרא, ניתקל בכמה בעיות:

- א. מדבריהם של מר זוטרא ורב הונא לא נראה שהם חולקים. רב הונא בא לחדש לגבי עניין רציפות השנים, ולא אומר במפורש שום דבר על מקרה שבו טוענים או על מקרה שבו לא טוענים. כך גם מוכח מדברי רשב"ם (כט, ב ד"ה הכי גרסינן) ביחס לגרסה שבה מודה רבא: "דהא לא איירי רבא לעיל אי טענינן ליה או טעין איהו לנפשיה". לא היה מי שהתעסק בשאלה הזו בגמרא עד שהגיע מר זוטרא. אם זו מחלוקת, היינו מצפים שרב הונא יהיה נחרץ יותר ומפורש יותר בדעתו.
- ב. הרשב"ם מפנה בתוך דברי אביי לדברי מר זוטרא – כלומר הוא מבסס את דברי אביי (וכנראה גם את דברי רבא), על מימרתו של מר זוטרא. אם אביי ורבא מבוססים על דברי מר זוטרא ומסבירים את דברי רב הונא, לא ניתן לומר שמר זוטרא ורב הונא נחלקים.

2. קשה קצת להסביר את ההיגיון מאחורי החזקה רצופה, ללא קשר לאופן שבו היא נראית מבחוץ, והרי עניין החזקה הוא הפומביות. אולי אפשר להסביר שמדובר בתקנת חכמים. בכל מקרה, הכיוון הזה ייסתר כמו שנראה להלן. ידידי אהר מס הציע להסביר את הצורך בחזקה רצופה לא מצד הנראות (שקשורה לגירוי המרא קמא), אלא מצד יצירת המוחזקות בקרקע. אם נסביר את המוחזקות בדומה לשיטת הגאונים (ראה מאמרו של מו"ר הרב ישי אנגלמן, "שיטת הגאונים בדין חזקת ג' שנים: השליטה כיסוד הבעלות", שרש ישי – משפט וצדקה, באתר 'אסיף') – הסוברים כי חזקה היא יצירת זיקה לקרקע, 'קניין' וכדומה, יהיה מובן הצורך בחזקה רצופה גם לא מצד התפיסה כלפי חוץ. אפשרות אחרת היא להבין שאף כלפי חוץ לא מספיק שתהיה הנחה כללית, אלא צריך הוכחה יותר מוחלטת כדי ליצור חזקה.

אך אם אין זו מחלוקת, עדיין ישנן שאלות:

- א. מה פירוש "מילתא באנפי נפשה" שהרשב"ם (כט, א ד"ה אמר) מפרש ביחס לדברי מר זוטרא? הרי ברור שמר זוטרא מתייחס אל המקרה שעליו דיברו רב הונא והאמוראים לעיל!
- ב. מהדיוקים השונים ברשב"ם (שהובאו לעיל), כגון: "דפשיטא ליה למר זוטרא" (בדברי הרשב"ם), ו"ומודי מר זוטרא" (בגמרא), נראה שקיימת שיטה שכנגדה חולק מר זוטרא.
- ג. מר זוטרא הוא דור שישי לאמוראים, זמן רב אחרי אביי ורבא ועוד יותר אחרי רב הונא. אם כן, מדוע שיחדש דבר שלפי פירוש הרשב"ם הוא הנחת היסוד של הגמרא? אם אין זו מחלוקת, די ברור לכול שבמקרה רגיל של חזקת בתים (כאשר המרא קמא לא טען) אף עדי יום בלבד יועילו. אם כן, לא מובן מדוע מר זוטרא צריך לחדש את חידושו.

ג.2. הסבר (2): מר זוטרא מפרש את דברי רב הונא

אפשרות נוספת להסביר את דברי מר זוטרא, ובה נרצה לצדד, היא שדבריו הם פירוש מסוים בדברי רב הונא. הרשב"ם הסביר את דברי רב הונא, ובעקבותיו את דברי אביי ורבא, באופן שבו הסביר אותם גם מר זוטרא. לכן באמת אין חידוש בדבריו של מר זוטרא. אך הנחת היסוד הזו בביאורו של הרשב"ם לסוגיה אינה הכרחית בהבנת רב הונא, וניתן היה להבינו כפי שהצענו לעיל – אף ללא טענה, על המחזיק להביא ראיה לכך שהחזקה הייתה רצופה.

מר זוטרא, כאמור לעיל, ודאי אינו סובר כך. הוא מחדש שאם המערער טוען – טענתו טענה. כלומר, הוא מניח הנחת יסוד שלעדים 'סתם' אנחנו מאמינים, ושהחזקה תהיה חזקה, אלא שיש דרך למערער למנוע את העדות הזו על ידי טענת ברי, שנחשבת טענה.

לפי הרשב"ם, נראה שמר זוטרא אינו הדעה היחידה בפרשנות הסוגיה הזו: "דפשיטא ליה למר זוטרא דאע"ג דבעו כל הנך אמוראי לעיל ג' שנים רצופות אפ"ה אין מחייבין את המחזיק להביא עדים שיעידו בפירוש על כל הימים והלילות". לפי מר זוטרא ההנחה שללא טענת ברי של המערער תהיה חזקה למחזיק היא אכן פשוטה, וכך הוא מסביר את הסוגיה, אך יש מי שחולק על דבריו. לכן, משתמשת הגמרא בהמשך את המילים: "ומודי מר זוטרא" – מר זוטרא מסכים עם מסקנות הפירוש האחר לדברי רב הונא, במקרה שבו בית הדין יצריך עדות יום ולילה כחלק מהתנאי לחזקה, גם ללא טענת המערער.

כך אפשר להסביר גם את דברי הרשב"ם שציטטנו לעיל בנוגע לגרסאות בסוגיה. אי אפשר לגרוס שרבא מודה, כיוון שאין רבא עוסק בשאלה מי יכול לדרוש עדים מהמחזיק. אין פירוש הדבר שלא הייתה לו דעה, אלא שאיננו יודעים מהי דעתו. לכן, היה צורך לכתוב "ומודי רב הונא", שהרי רבא רק בא לתרץ אותו. אך גם את דברי רב הונא איננו יודעים

בשלמותם. הדעה של מר זוטרא היא הדעה היחידה בסוגיה שמתייחסת לשאלה מי יכול לטעון, וייתכן שהרשב"ם מצריך דווקא את הגרסה הזו בשל כך.

כך גם אפשר להסביר את הסיבה לאזכורו של מר זוטרא בפירוש הרשב"ם על דברי אבבי ורבא. האופן שבו מר זוטרא מפרש את דברי אבבי, מופיע כבר בפירוש הרשב"ם שם, והוא אף מציין: "ומיהו אנן לא טענינן ליה כדמפרש בסמוך". מר זוטרא הוא בעל שיטה, אך בכל זאת אינו חולק על דברי האמוראים הקודמים.

ניתן לפרש בשתי דרכים את המילים: "הא מצי אידך למיטען" (ד"ה בליליא), שדייקנו מהן כי רק היכולת של המערער לבדה מספיקה כדי להעלות בעיה בחזקתו של המחזיק:

1. אפשר לומר שהדיוק היה שגוי, כמו שכבר הסברנו לעיל, ושרק אם מגיע אותו מערער (שיש ביכולתו להגיע, דרישה שהיא בעצמה חידוש), טענתו תיחשב לערעור, ויהיה צורך להביא עדי יום ולילה. על פי כיוון זה, הפרשנות הזו רמוזה בדברי הרשב"ם לאורך כל הסוגיה.

2. אפשר להסביר שהרשב"ם מציג בהתחלה את האפשרות השנייה, שנגדה יוצא מר זוטרא, בדברי רב הונא – כדי שנבין שהייתה יכולת להבין אחרת את דבריו, ויש מי שכנגדו מר זוטרא חולק.

נקודה קשה נוספת בהסבר זה היא המילים "מילתא באנפי נפשה" בדברי הרשב"ם. הרי לפי ההצעה הזו דברי מר זוטרא הם ממש חלק ממהלך הסוגיה!

נראה להסביר שהדברים הללו נועדו להחזיר את הדיון למרכז הסוגיה. בחלקה הקודם, הסוגיה דנה בתירוץ של רבא באפשרות השוכרים להעיד על השהות בדירה ללא נגיעה אישית. רבנו חננאל הבין שגם דברי מר זוטרא הם תירוץ לקושיה זו. מההבנה הזו בא הרשב"ם להניא – מר זוטרא אינו מתייחס לאפשרות נוספת להעמיד את דברי רבא, אלא לנושא חדש בפני עצמו. הנושא הזה הוא פרשנות דברי רב הונא, ולא תירוץ הקושיה מהמשנה.

נותרה רק השאלה – מדוע לא תירצה הגמרא את התירוץ הפשוט, והעמידה את המשנה במקרה שהמרא קמא לא טען כנגד המחזיק? הסברנו קודם שכאשר השאלה הזו נשאלת בגמרא, היא כוללת את ההנחה שאין אפשרות להעיד עדות על הלילה. כשאבבי ורבא מתרצים את התירוץ שלהם, הם באים לסתור את הנחת היסוד הזו. הפרשנות של מר זוטרא אכן מחדשת שתירוץיהם של אבבי ורבא הם במקרה שטען. יכולנו להעמיד את המשנה במקרה שלא טען – אך חשוב יותר היה לאבבי ורבא למצוא פתרון להנחת היסוד הזו.

אם היינו מקבלים את הפרשנות של החולק על מר זוטרא, הסובר שגם ללא טענה של המערער היה צורך בעדי לילה – ודאי שלא הייתה מועילה עמדה כזו במשנה. הרי גם

כשלא טען מתעוררת השאלה הזו! מאחר שלא בשאלה זו עסקו אביי ורבא, משום שנתנת פתרון לאפשרות קיומם של עדי לילה חשובה להם³ יותר מאשר המקרים שבהם יש צורך באותם עדים, היה אפשר להבין את דבריהם לשני הכיוונים. היה חשוב להם לפתור את הבעיה גם במקרה שלא טען, במקום להתעסק בפירוש המשנה לפי רב הונא.

סדר העדיפויות הזה נתן אפשרות להבין שאולי רב הונא מדבר גם במקרה שלא טען, וכך הבין מי שחולק על מר זוטרא, אך מר זוטרא דוחה את ההבנה זו.

למעשה, על פי דברי מר זוטרא אפשר יהיה להעמיד את המשנה במקרה שלא טען – אך אין עניין זה מרכז דבריו, שכן ההתעסקות המרכזית בסוגיה היא השאלה: איך ייתכן שיש בכלל עדי לילה? עצם העובדה שהשאלה הזו מגיעה רק לאחר דבריו של מר זוטרא, מעידה על חוסר הקשר שלה בסוגיה עד השלב האחרון.

ג.2.א. הודאת מר זוטרא ברוכלין

נראה את דברי הרשב"ם בנוגע לרוכלים:

הכי גרסינן ומודה מר זוטרא ברוכלין המחזירין בעירות דאע"ג כו' [...] מודי הוא היכא דהוי מערער וכול המחזר בעירות למכור קישוטי נשים ואינו חוזר לעירו כי אם לזמן ארוך דאע"ג דלא טעין לייתי מחזיק סהדי דדר בה רצופות יומם ולילה, אנן טענינן ליה **דדילמא** משום דלא קביע במתא החזיק זה בביתו וכי הוה אתי במתא הוי נפיק האי מחזיק מן ביתא ולא ידע ליה זה המערער מעולם שהחזיק זה בביתו ולכך שתק ולא מיחה הלכך **יביא המחזיק עדים שלא יצא מן הבית כל שלש השנים אפילו לילה אחת.**

(רשב"ם כט, ב ד"ה הכי גרסינן)

מר זוטרא מודה שיש מקרה שבו בית הדין טוען למערער. זאת כאשר המערער הוא רוכל שמסתובב בעיירות, וחוזר לעיר שלו ולביתו רק לעיתים רחוקות. במקרה זה, גם אם הוא לא טוען את הטענה שהצרננו לעיל – בית הדין יטען לו שאולי משום שהוא אינו קבוע בעיר החזיק המחזיק בביתו, וכשהוא הגיע לעיר יצא המחזיק מביתו. כך לא ידע המערער כלל על הימצאות המחזיק בביתו במשך שלוש שנים, ולכן שתק ולא מחה.

לפי ההסבר לעיל, מר זוטרא מודה למישהו אחר, שהבין שדברי רב הונא מדברים גם על הדרישה של בית הדין מהמחזיק להביא עדי לילה, ללא קשר לטענת המערער. מר זוטרא מסכים איתו רק במקרה שבו מדובר ברוכל אשר אינו נמצא בדרך כלל בעיר, וישנה אפשרות שיעברו שלוש שנים שבהם הרוכל לא יודע דבר על הימצאות המחזיק בביתו.

3. אין הכוונה שלאביי ורבא לא הייתה דעה בנושא, אלא שהיא הייתה עקרונית פחות ביחס לקושיה שהוצגה בפניהם, וכמו שכבר כתב הרשב"ם (כט, ב ד"ה הכי גרסינן): "דהא לא איירי רבא לעיל אי טענינן ליה או טעין לנפשיה".

ההיגיון בשיטה זו הוא התפיסה שלא ייתכן שתיווצר חזקה נגד מרא קמא שלא מודע כלל לשיבת המחזיק, או שלא יכול לטעון שראה שלא היה בבית בלילות.

הנחת היסוד כאן היא שעל מנת ליצור חזקה עם עדים רגילים, יש צורך בידיעתו של המערער בצורה פעילה, עד כדי אפשרות לטעון שראה כי המחזיק לא היה שם ברוב הלילות. כאשר אין הוא יכול – בית הדין טוען גם טענת שמא, כלומר בלי לדעת אם המצב הוא באמת חוסר ידיעה מוחלט של המערער או סתם היעדר שהייה בעיר בלילות.

עקב כך, בית הדין מכריח את המחזיק המעוניין בחזקה להביא עדי לילה, ולא סתם עדי לילה – עדים שיכולים להוכיח את החפיפה בינו לבין שהות המערער בלילות בעיר. מאחר שקשה יהיה לעקוב אחרי כל הלילות שבהם שהה המערער בעיר, יש צורך בעדים על כל הלילות – וכך ימנעו בית דין את האפשרות מהמערער לטעון שלא ידע בכלל על המגורים בביתו כשהיה בעיר, או לטעון שלא ראה אותו שם בלילות.

ד. סיכום

הצגנו את שיטת הרשב"ם בסוגיית רצופות, והתמקדנו ביחס בין דברי רב הונא לדברי מר זוטרא. הצענו שעל פי רשב"ם ישנה מחלוקת בין רב הונא ומר זוטרא בשאלת הצורך בטענת מרא קמא, כדי לדרוש ראייה לשיבה בלילות, והוכחנו כנגד שיטה זו הן מהגמרא והן מדברי רשב"ם. על אף שאפשרות זו אינה עומדת, הצענו שלפי רשב"ם הגמרא מתלבטת בנקודה זו, ומר זוטרא מכריע לכיוון אחד. על פי הבנה זו, ברקע סוגייתנו ניצבת שאלה על טענת המרא קמא, ולאור זאת יש לקרוא את מהלך הגמרא ואת דברי רשב"ם. בכך הסברנו כמה קושיות במהלך הגמרא, וכן כמה ביטויים קשים בדברי רשב"ם.